

DUSNOKI JÓZSEF

Egy kisvárosi nemes (Mogyoróssy János) könyvei és műveltsége

Mogyoróssy János, a gyulai uradalom tisztviselője, 1836-ban Gyulán megvetette egy iskolai nyilvános könyvtár alapjait. Saját költségén könyvtári helyiséget alakított ki gyermekevei első iskolájában, egyben az iskolaépület északi folyósójából leválasztott könyvtárat – amint azt önéletrajzában megjegyzi – „közel 300 kötet könyvekkel” látta el.¹

A majdnem 300 kötet könyv, amelyről jóformán csak annyit tudunk, hogy a tanítók sűrű cserélődése és 1848/49 háborús körülményei miatt jórészt elkallódott,² a korabeli Békés megyei viszonyok között igen értékes adomány volt. Az összehasonlításul felhozható néhány adat is jól mutatja ezt. Egy tudományosan képzett értelmiségi, a németül és franciául egyaránt olvasó csabai evangélikus lelkész, Haán János reformkori könyvtára mintegy 300 kötetből állott.³ A megyében a 30-as, majd főként a 40-es években szépen szaporodó olvasóegyletek, kaszinók általában legfeljebb néhány száz kötetes könyvtárakat gyűjthettek. A csabai kaszinó fennmaradt jegyzéke az 1842–47-ig beszerzett könyvekről 76 művet sorol fel.⁴ Gazdagabb volt ennél az 1840-ben alakult „békési olvasó társaság” könyvtára: 1847-ben már 158 önálló műből állt, s emellett számos folyóiratot is járatott.⁵ Az 1849-ben feloszlott olvasótársaság könyvtárát, amelyet addig a helyi református iskolában őriztek, az 1858-ban megalapított békési kaszinó vette át. A könyvtár összesen 206 könyvet tartalmazott 461 kötetben.⁶ Két kiemelkedő, országos összehasonlításban is nagyon számító magánkönyvtárról tudunk még a megyében. Mogyoróssy nagybátyja, Holdmészi Kornéli Ambrus vármegyei főpénztárnok (több megyében táblabíró) Mogyoróssy feljegyzése szerint „több ezerekre ment ritka becsű és jeles könyvtárral” bírt.⁷ A szépirodalmi, hírlapírói munkásságáról ismert jeles reformkori gondolko-

¹ MOGYORÓSSY János *önéletrajza*. Sajtó alá rendezte DANKÓ Imre. Jelentés a gyulai Erkel Ferenc Múzeum 1960. évi munkájáról. Gyula, 1961. 20.

² SCHERER Ferenc: *Gyula város története*. Bp. 1938. I. 451.

³ HAÁN Lajos *naplója*. Részletek. (Bibliotheca Bekesiensis 6.) 1971. 40.

⁴ KERESKÉNYI Miklós – PINTÉR Magdolna: *A csabai kaszinó a reformkorban*. (Kézirat) 25. A kaszinó 1842-ben alakult, de 1834-ből van adat egy „Csabai Olvasó Társaság”-ról is. (Tudományos Gyűjtemény 1834. 12.) A gyulai kaszinóról, amely 1841-ben alakult, csak azt tudjuk, hogy 1843-ban már 150 ezüst forintot fordíthatott szépirodalmi művek vásárlására. (Regélő 1843. nov. 23.)

⁵ HAJNAL István: *A békési kaszinó története*. Békés–Gyula, 1877. 36.

⁶ *I. m.* 50.

⁷ Mogyoróssy János előbb idézett önéletrajza. 19.

dó, Vajda Péter, aki 1843-tól 1846-ig a szarvasi evangélikus gimnáziumban tanított, a gimnázium könyvtárát saját másfélezer kötetes gyűjteményével egészítette ki, jelentős hányadát véglegesen is a gimnáziumra hagyva.⁸

Vajda e gesztusa, vagy a fiatal, még csak 31 éves Mogyoróssy könyvtáralapító tette a reformkorban nem számított kivételesnek.⁹ Az 1830-as évek Magyarországon a társadalom politikai és szellemi elitjének java része felismerte a radikális, struktúraváltozást hozó reformok parancsoló szükségességét. Az előrelépés egyik világosan látott feltétele a kor kívánalmainak megfelelő polgári műveltség elterjesztése volt, amely például a közoktatás reformját, könyvtárak, olvasóegyletek stb. szervezését, egyáltalán a modern kulturális intézményrendszer megteremtését igényelte.¹⁰ A mélyen átélt drámai sorshelyzet emberi nagyságot, kivételes szellemi erőfeszítést és – önfeláldozó tetteket is követelt:

„... minden áldozat kicsiny azokhoz képest, miket a hazának kívánni joga van. Mindent, amit élted folyta alatt arcod izzadásában gyűjtöttél, amit lángoló szerelemmel fűztél magadhoz, javaidat, kincseidet, házad népet és saját éltedet naponként és pillanatonként érette fel kell szentelned.”

Kölcsey idézett szavaiban sokak életelve nyert megfogalmazást. A Mogyoróssy János tetteit vezérlő maxima legszebb, legpontosabb kifejezését is e sorokban véljük megtalálni.

32 évvel később, 1868-ban az idős Mogyoróssy újabb, még jelentősebb adományozásra szánta el magát. Az előző évben megkötött kiegyezéssel – bár fogadtatását korántsem jellemezte egyöntetű lelkesedés – nekilendülhetett a gazdaság, kibontakozhatott a polgárosodás, s tér nyílt a kulturális kezdeményezések előtt is.

„Az alkotmány visszaállításával. . . , mint varázsütésre, új életpezsgés támadt hazánkban és megyénkben is. Nemzeti önálló haladás lett a jelszó. Érezni kezdtük a régi bölcs szavainak igazságát, hogy elvész a nép, mely tudomány nélkül való.”

– írta a visszaemlékező kortárs, Zsilinszky Mihály történész.¹¹ Békés vármegyében bőven volt teendő. Gyulán, a vármegye székhelyén még mindig hiányoztak az alapvető kulturális intézmények: a nyilvános könyvtár, a múzeum, és a régtől igényelt gimnázium. A kiegyezés most lehetővé tette a reformkor félbemaradt munkáinak folytatását. Mogyoróssy számára ez szülővárosa fölemelését jelentette, nemcsak elmúlt dicsőségének megőrkítése, hanem szellemi haladásának előmozdítása által

⁸ ELEK László: *Adatok Békés megye háromnegyed évszázadának kultúrtörténetéhez* = Békési Élet 1980/1. 47–48. Még egy adat tanúskodik ezen kívül a reformkori olvasókultúráról megyénkben. Kenézy Lajos füzesgyarmati, majd 1848-tól gyulai református lelkész olvasónaplójában (Békés Megyei Levéltár. A továbbiakban: BML) 1839–1843-ig 80 művet jegyzetelt ki.

⁹ Hasonló könyvadományozásokat sorol FÜLÖP Géza: *A magyarországi városi könyvtárak az első világháborúig*. In: 150 éves a Mogyoróssy Könyvtár. Emlékkülés. Gyula, 1986. 15–24. 18. Bár – mint Fülöp megjegyzi – valóban funkcionáló könyvtár csak Kaposvárt és Zalaegerszegen jött létre az adományozások nyomán.

¹⁰ Ezekről a kérdésekről részletesen tájékoztat FÜLÖP Géza alapvető összefoglaló munkája: *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*. Bp. 1978.

¹¹ *A békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi társulat keletkezése* = A Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat Évkönyve. (A továbbiakban: BRMTÉ) 1874/75. 1–12. 2.

is. Olvashatjuk 1868. szeptember 8-án kelt adománylevelét,¹² amellyel 10 000 forintra becsült régiséggyűjteményét és könyvtárát (az utóbbi – mint önéletrajzában megállapítja – 4200 forintjába került) „szülőföldje iránti megbecsülése, hálája és forró szeretete zálogául”, egy a jövőben felállítandó róm. kat. gimnázium részére, illetve „Gyula város közönségének” adja át örök időkre. Adományozásának közvetlen indítéka volt nyilván az is, hogy idősödve számot vetett életével. Biztosítani kívánta szobáiban felhalmozott, „naponta gyönyörködve szemlélt” könyvei, régiségei jövődó sorsát. Az utókorra gondolt, a gyulaiakra, akiknek példát akart mutatni, és akikkel – úgy vélte – fennmaradhat neve és műve.

Mielőtt könyvtárát közelebbről megvizsgálánk, lássuk előbb, hogy ki is volt Mogyoróssy János! Eredetileg Vas megyéből származó nemesi család sarja volt.¹³ Édesapja, Mogyoróssy János (1771–1844) tekintélyes embernek számított Gyulán, számos éven át városi tanácsos, 1815-ben pedig a város főbírája volt. Lakása a város központjában, a róm. kat. plébániatemplommal szemben állt. Felesége a szintén nemes származású Vutsák Ilona volt, akinek származását Mogyoróssy a Frangepán és Zrínyi családokra vezette vissza. Házasságukból első gyermekként született Mogyoróssy János 1805. szeptember 8-án. Iskoláit a gyulai kétosztályos nemzeti iskolában (a mai 2. sz. általános iskola) kezdte, ahol a második osztályban latint is tanítottak. Ezután iskoláit Aradon, Temesvárott és Egerben folytatta. A filozófiai tanfolyamot az egri érseki líceumban és a nagyváradi királyi akadémián végezte, 1826–27-ben. Egerben Kossuth iskolatársa volt. Mivel hajlott korú szülei vagyonából már nem futotta jogi tanulmányai költségeinek fedezésére, 1827 végétől Békés vármegye irodájában működött gyakornokként, de emellett gróf Wenckheim Ferenc gyulai uradalmanak törvénykezési iratait is kezelte. Szabad óráit a jog tanulására és festegetésre fordította, amely utóbbihoz különös hajlama volt. 1828 októberétől azután a gyulai uradalom szolgálatába lépett, s úriszéki jegyzőként (actuarus) talált alkalmazást, de egy ideig Wenckheim Ferenc gróf titkára is volt. 1832-ben Wenckheim Ferenc javaslatára Vas vármegye táblabírájává választották. Ugyanazon év végén a gyulai uradalom gazdatisztjévé nevezték ki. Ekkor házasságot kötött nemes Pecz Annával, a vésztői uradalmi magtárnok, Pecz Imre lányával, akitől utóbb hat gyermeke született. Egzisztenciája megszilárdulását, vagyona gyarapodását mutatja, hogy keresményéből 1836-ban egy egész teleknyi (mintegy 56 hold) földbirtokot vásárolt, amelyből három holdnyi területen gyümölcsfákat ültetett, előmozdítva ezzel a gyümölcsfák elterjesztését Gyulán. Ez évben került sor első könyvadományozására is. 1846-ban uradalmi számtartóvá nevezték ki, s egyben megbízták a grófi család gyulai levéltárának gondozásával. Ez utóbbi kinevezés is ösztönözhetette a történelem tanulmányozására. 1848-ban részt vett a szabadságharcban, a magyargyulai nemze-

¹² Az adománylevelét és az adomány átvételekor készített betűrendes főleltár megvan a Békés Megyei Levéltárban (Békés Vármegye Bizottmányának iratai. Közgyűlési iratok. 64/1869 bgy.). Hasonmás kiadásuk (a leltárból csak a könyvek jegyzékéé): „Szülőföldémnek örökre visszavonhatatlanul”. *Források a gyulai könyvtár alapításáról.* Bev. és szerk. DUSNOKI József. Békés Megyei Könyvtár nyomdája. 1986.

¹³ A fentebb idézett önéletrajzon kívül Mogyoróssy főbb életrajzi adatait a következő munkákból vettük: 1879. jún. 24-én és 1886. jún. 26-án kelt életrajza (BML Mogyoróssy-Gyűjtemény). Nekrológ a Békés című lapban. (1893. máj. 14.) SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái.* Bp. 1903. 9. 92–95. SCHERER: i. m. GÖNDÖCS Benedek: *Mogyoróssy János emlékezete.* BRMTÉ 1892/93. 59–68.

társág egyik századának kapitányaként. 1865-ben nyugalomba vonult, s ezután már teljes szívvel a történelem és a régészet tanulmányozásának élhetett, de emellett a város közéletében is aktívan részt vett.

Történelem iránti vonzalma már ifjúkorában feléledt. Önéletrajzában írja, hogy rajztanára Temesvároton, ahol a 3. grammatikai osztályt járta, szüntelenül várerődítési és hadászati térképek készítésével foglalkoztatta. Gyulán nagybátyja, Kornéli Ambrus volt mentora, akinek könyvtárát és értékes régi okleveleit kedvére tanulmányozhatta. Ez és „a vele napontai társalgás, és mind azokból eredett versengés s vitatkozás bennem a történelem iránt elolthatatlan tüzet gerjesztett” – írta önéletrajzában. Gyakran megfordult Pesten, ahol a Nemzeti Múzeum pénz-, érem- és régiséggyűjteményeit látogatta. Maga is megkezdte a régiségek és könyvek gyűjtését. Sikerült kapcsolatba kerülnie az 1820–30-as évek neves íróival, tudósaival, így Horvát Istvánnal, Kultsár Istvánnal, Döbrentey Gáborral, Kisfaludy Károllyal és Báthory Gábor református püspökkel. A lakásukon vagy Eggenberger József könyvtár boltjában hallgatott tudományos vitatkozásaik és néhányuk személyes példája életre szóló ösztönzéseket adtak Mogyoróssynak. (Kultsár István 1827-ben maga is közel 4 ezer kötetes könyvtárát adományozott Komáromnak.) Mogyoróssy első kisebb írásai Kultsár lapjában, a *Nemzeti Újságban*, ill. annak melléklapjában, a *Hasznos Mulatságokban* jelentek meg.

1828–1835-ig írogatott feljegyzései¹⁴ (főleg olvasmánykivonatok) bepillantást engednek egy reformkori ifjú olvasmányaiiba, műveltségébe.¹⁵ Bár a feljegyzések még eléggé vegyes és sokirányú érdeklődést mutatnak, már jelzik a történelem és a genealógia iránti vonzalmát. Kijegyezte egynéhány történetírónak a gyulai várra és Gyulára vonatkozó adatait. Tehát egészen idáig nyúlnak vissza Mogyoróssy Gyula történetéről később írott könyvének előzményei. A magyar történelemben vezette be Virág Benedek *Magyar századok* (1–2. Buda, 1808–1816) című munkája, amely máig megmaradt Mogyoróssy könyvtárából. Alapismereteket nyújtott a világ földrajzáról Vetsei Papp István *Magyar Geographiája* (Nagykároly, 1757) is, de e könyvbe bele van kötve Szatmárnémeti Pap István oktató verse is, a *Magyarország versekben-való rövid le-írása* (Nagykároly, 1756). A földrajzot ezenkívül Johann Hübner geográfiája segítségével tanulmányozhatta.¹⁶ A lexikonok közül a *Közhasznú Ismeretek Tárát* (Pest, 1831–34) forgatta. Többet kijegyzetelt Mikes Kelemen törökországi leveleiből, amelyeket Kultsár István adott ki 1794-ben. A költők közül Kisfaludy Sándort kedvelhette, regéiből jegyzett le egyet. A folyóiratokat nézve olvasta ekkor a Szé-

¹⁴ Békés Megyei Könyvtár (a továbbiakban: BMK) kézirattára. Békéscsaba. Rk 68. Mogyoróssy János gyűjteménye. 1. 1828–33. (Valójában 1835-ig vannak benne feljegyzések.) Ez a kötet azonos a könyvadománya leltárában is szereplő „Gyulai codex”-szel. E kézirattal 2. kötetében 1828–1850 közötti feljegyzések találhatók. Ugyancsak a BMK-ban van még egy szerző és évszám nélküli (az egyik bejegyzés 1870-ből való) kéziratkötet (Rk 64.), amely nyilvánvalóan Mogyoróssytól származik. Talán ez volt a Gyulai codex 3. kötete.

¹⁵ Ezenkívül néhány iskolai barátjáról is értesülünk a feljegyzésekből. Ilyen volt Hosszú Antal „a Természet Törvény” hallgatója, akinek elhunytára Mogyoróssy sírverset írt 1827-ben. Egerben pedig Frajzájzen László másodéves bölcsész írt ünneplő verset Mogyoróssy barátjához 1826-ban, amelyben kiemeli annak rajzolás iránti szeretetét.

¹⁶ Ez valószínűleg a *Kurze Fragen aus der alten und neuen Geographie* című könyv volt, amely 1693-tól 36 kiadást élt meg.

chenyi törekvéseit támogató, liberális eszméket terjesztő *Jelenkort*, emellett még az ódonabb *Felső Magyar Országi Minervát*, valamint a már említett *Nemzeti Újságot* és melléklapját, a *Hasznos Multságokat*. A külföldre is figyelt. Olvasmányából kijegyezte az érdekes adatokat. Például hány ház van Angliában és hány ember lakik abban, melyek a legmagasabb tornyok Európában (bánatosan írja mellé, hogy a gyulai katolikus templom tornya csak 35 öl magas) és végül, de nem utolsósorban a Németországban található nyilvános könyvtárakat és könyvállományukat:

„Stuttgardban 200 000 kötetből; Tübingában 60 000; kötet Karlsruheban 70 000; Heidelbergában 40 000; Darmstadtban 120 000; Mainzban 80 000; Kasselben 70 000; Marburgban 55 000; Göttingában 200 000; Hannoverában 50 000; Volfenbüttelben, a hol soha sem volt Universitas, a Herczegi Könyv-tár 100 000 kötetből áll”.

Gondolhatjuk, mit érezhetett Mogyoróssy, olvasván ezeket a számokat. De nem kedvetlenedett el; könyvtáralapításának talán egyik közvetlen indítéka volt ez a messze előrehaladt külfölddel való összehasonlítás.

Amint láttuk – Mogyoróssy már 1828-tól elkezdte másolgatni az érdeklődését felkeltő történelmi forrásokat és egybegyűjteni „a gyulai vár és város híres régi voltáról” tanúskodó adatokat. Gyula történetének megírásában azonban megelőzték. 1832-ben a *Tudományos Gyűjteményben* jelent meg a művelt gyulai református lelkész, Ecsedy Gábor leírása Gyula városáról,¹⁷ majd 1834-ben a németgyulai jegyző, Komáromy Miklós adott ki egy könyvecskét „Gyula várossáról és a hajdani Gyula várról”,¹⁸ amely sokban hasonlított Ecsedy tanulmányára. Komáromy azt is megemlíti, hogy munkája kiadásában bő olvasottságával nagy segítségére volt Mogyoróssy. Mogyoróssy pedig tovább gyűjtögette az adatokat, hiszen szándéka csak az lehetett, hogy az előbb említett két szerző művét majdan felülmúlja. Ez sikerült is, hiszen Mogyoróssy Gyula története¹⁹ sokkal részletesebb, sokkal több történelmi forrásból merít (közül is forrásokat), azonban – mivel csak 1858-ban látott napvilágot – kissé megkésett, szemlélete, nyelvezete már elavult, régies volt. Mogyoróssy szemléletét még az 1820-as évek hatásai alakították. Őt is a dicső múlt romantikus képe vonzotta magához, amely a nemesi liberalizmus nemzetfelfogásának volt fontos tartozéka, hisz aktuális céljait és igényei jogosultságát ezzel is alátámaszthatta. A régi nagyság – melynek eredetét minél távolabbi időkre igyekeztek tenni – keresése, amely a jelenben lelkesített, tettekre sarkallt, mivel a jelen vágyait követte, a történetírásban könnyen téveszmék forrásává vált. A szkíta–hun–magyar azonosításon²⁰ túl például Horvát István, aki nagy hatással volt Mogyoróssyra és Ecsedyre is, „*Rajzolatok*”-ban²¹ rajongó hazaszeretettől fűtve az ókor, ill. a *Biblia* legkülönfélébb né-

¹⁷ *Gyulának Polgári és Egyházi állapota, a Régibb s Újjabb időkben*. Tudományos Gyűjtemény. 1832. 10. 13–37., 11. 3–40.

¹⁸ Nagyvárad, 1834. Ecsedy és Komáromy írásait újra megjelentette KÓSA László: Ecsedy Gábor és KOMÁROMY Miklós: *Gyula város története és korabeli állapotának leírása*. 1832, 1834. Békéscsaba, 1982. (Bibliotheca Bekesiensis 24.)

¹⁹ *Gyula hajdan és most történelmi és statistikai vázlatokban*. Gyula, 1858.

²⁰ Erről például SZÜCS Jenő: *Történelmi „eredet”-kérdések és nemzeti tudat* = Valóság. 1985/3. 31–49.

²¹ *Rajzolatok a magyar nemzet legrégebb történeteiből*. Pest, 1825. Horvát előző munkáját (*Magyarország régi gyökere nemzetségeiről*. Pest, 1820) szintén megvette Mogyoróssy, s az üres lapokra bejegyezte a korabeli kritikákat.

peiben fedezte fel a magyarságot, idejétmulta, hamis etimologizálással. E „lángeszű mániákus” könyvei megvoltak Mogyoróssy könyvtárában, s a *Rajzolatok* végén található üres lapokra szépen oda is jegyezte a korabeli elismerő kritikákat. Nem csoda hát, ha Horvát és mások hatására Mogyoróssy figyelme is elsősorban az „őshajdan” felé fordult. Ő azt tartotta feladatának, hogy Gyulának biztosítson minél ősbibb és előkelőbb szerepet a magyar történelemben. Mogyoróssy szerint Gyula „eredete igen őskorú”, itt volt Ziridava dák telep, de főleg itt volt „az egész európai Hunnia legelső és legrégebbi ősi gyűlhelye”, Attila székhelye és fapalotája, s halála után itt is temették el Attilát – állapítja meg Desericzky (Desericius) Ince József (1702–1763) piarista történész a magyarok őstörténetét tárgyaló műve²² és mások nyomán. Gyula várát pedig a hun székváros romjain még Gyula vezér építtette. Ezek is mutatják, hogy Mogyoróssy – bár széles körű irodalmi ismeretek alapján írt – nem kezelte kritikával forrásait, tollát elsősorban vágyai vezették. Ez a délibábos történészkedés később is jellemezte,²³ ezért nem csoda, ha a töretlenül lelkes, de sokszor téveszmékhez ragaszkodó „öreg ur”-at nem vették mindig komolyan fiatalabb, képzetesebb helyi történész társai.²⁴ Akadt azért olyan kérdés is, amelyben neki volt igaza. A régészkedéssel is szenvedélyesen foglalkozó Mogyoróssy (több cikke jelent meg az *Archeológiai Értesítőben* és az *Archeológiai Közleményekben*) tudta, hogy a 15. századi ferences kolostor és templom maradványait Gyula törökzugi részén kell keresni, szemben a kiváló, hivatásos történésszel, Karácsonyi Jánossal, aki ebben a kérdésben tévedett. Említeni kell még ezenkívül, hogy a családfa-kutatás terén is működött,²⁵ (túlásoktól itt sem mentesen), hasznos segítséget nyújtva a kor neves családtörténészének, Nagy Ivánnak is, akinek könyvéhez ő írta össze a Békés megyei nemes családok leszármazását.²⁶

Mogyoróssy életének, történelmi működésének rövid ismertetése után térjünk vissza 1868. évi könyvadományához. Mogyoróssy könyvtára és régiséggyűjteménye az 1836-ban kialakított iskolai helyiségbe került, amelynek bejárata fölött a *Biblia* szavai voltak olvashatók: „Szedjétek össze a morzalékokat is”.²⁷ Az adomány átvételkor felvett részletes leltárban szereplő 439 mű (valójában 438, mivel egy mű kétszer szerepel) 844 kötetben még ebben az időszakban sem tekinthető csekély könyv-

²² *De initiis ac majoribus Hungarorum*. 1–5. Buda és Pest, 1748–1760.

²³ Így pl. Szerémi György 16. századi emlékirata állításainak, amelyek nagyrészt csak mendemondákon alapultak, minden történelmi óvatosság nélkül hitelt adott. Vö. MOGYORÓSSY JÁNOS: *Történelmi adatok Szerémi György emlékirataiból. I. Mátyás király utódainak kiirtásáról; a gyulai nemzetfejedelmi temetésekről, és II. Lajos magyar király meggyilkolásáról*. Békés–Gyula, 1882.

²⁴ Bródy Sándor író, aki fiatalon egy darabig Gyulán élt, egy kis cikkben (Magyarország és a Nagyvilág. 1881. dec. 4.) parodizálta is Mogyoróssy történelmi munkáit, például ilyen címetek tulajdonítva neki: „Gyulavár ősi és ennél fogva elévülhetetlen jogokon igényli a fővárosságot «sokácz» telepítvény Pestbudától”, vagy „Gyulavára mint Árpád és Jagello korbéli királyaink temetkező helye”.

²⁵ Fontosabb ilyen tárgyú munkái: *A Wenckheimi-Hund család eredete és ivadéakai Magyarhonban*. Gyula, 1864. *A Mogyoróssy nemzetség névsora a legrégebbi időktől 1889-ig*. Gyula, 1889. *Kund, Árpád honalkotó fejedelem egyik hadvezérének fi- és leányági törzsfája*. Arad, 1884.

²⁶ Nagy Iván tulajdonában volt kéziratai az OSzK-ban vannak (Quart. Hung. 3003.): Magyar nemes családok származási története 1861–63. 124 fol.

²⁷ GÖNDÖCS Benedek: *i. m.* 63.

tárnak. (Haan Lajos történész szerint az 1870-es években az ő 2200 kötetes könyvtára volt a legnagyobb privát könyvtár egész Békés megyében.)²⁸ A leltár témák szerint sorolja fel a könyveket. Első látásra megállapítható a tudományos munkák túlsúlya, szépirodalmi műből csupán 55 található a leltárban. Irodalmi ízlése láthatólag avultabb volt, Kisfaludy Sándor regéi, Dugonics művei vagy például Mészáros Ignác *Kartigámja* feleltek meg neki. Módosít azonban ezen a képen egy 1876. november 28-án kelt tanúsítvány, amely szerint Mogyoróssy legfiatalabb leánya, Stefánia különböző tárgyakat vett át Mogyoróssy Jánostól.²⁹ Az okirat 55 könyvet is felsorol, többnyire szerző, kiadási hely és évszám nélkül. Ezek között számos szépirodalmi mű szerepel, így pl. Csokonai és Vörösmarty munkái, Berzsenyi versei, Jósika Miklós regényei. A világirodalomból Schillertől a *Stuart Mária*, Victor Hugótól a *Nyomorultak*, az angol írók közül Defoe *Robinsonja*, Goldsmith regénye, a *Wakefieldi lelkész* és Dickens regényei. Ez a lista azt is bizonyítja, hogy Mogyoróssynak az adományozás után is jócskán maradtak könyvei. Megerősíti ezt a tényt az is, hogy a gyulai könyvtárban és Békéscsabán a Békés Megyei Könyvtárban is kerültek elő Mogyoróssy könyvtárából származó könyvek, amelyek az adományozáskor felvett leltárban nem szerepelnek. Ezek valószínűleg későbbi ajándékozásokból származnak.

A leltárban szereplő tudományos művek is Mogyoróssy sokirányú érdeklődésére, tájékozottságára utalnak. Foglalkozásából adódott, hogy szép számban szerepelnek jogtudományi és gazdasági vagy kertészettel foglalkozó munkák. A földrajz is vonzotta láthatólag, kevesebb viszont a filozófiai mű. Ez utóbbiak közül Descartes *Principia philosophiae* (Amszterdam, 1672) című kötetét emelhetjük ki, amelyet apósától, Pecz Imre, nyilván szintén igen művelt uradalmi magtárnoktól kapott. Hívő katolikusként a vallás kérdései és a vallástörténet is foglalkoztatták. (Az 1860-as években pl. rögtön beszerezte a francia vallástörténész, Ernest Renan nagy feltűnést keltő műveit, aki Jézust és tanítványait az egykori történelmi miliőbe állítva, mint történelmi alakokat mutatta be.) Az első mégis természetesen a történelem, a múlt tanulmányozása volt számára. Könyvtárában több mint 200 kötet történelmi tárgyú, köztük számos forráskiadvány, régi krónika, emlékirat akad. A Gyula történetének megírásához összegyűjtött munkákból számosat megtalálunk a leltárban. Különösen sok könyve származik a 18. század neves katolikus történetíróitól, Praytól, Szentiványitól, Timontól, Ganóczytól, Palmától. A magyar ősmúlt korabeli kutatói közül láthatólag hatott rá Jerney János és Peretsényi Nagy László, akiktől több könyve is volt. Régi, értékes könyvekre is szert tett. Két kötet a 16., tizenhat kötet a 17. századból származik. A kéziratok között pedig egy 13. századi misekönyv és egy 14. századi kódextöredék volt található.

A fiatal Mogyoróssy műveltségének alakulását, ezen belül történelem iránti vonzalmának korai jelentkezését megmaradt könyveinek bejegyzései is jól mutatják. Könyvei egy részébe ugyanis beleírta a beszerzés évét, esetleg a helyet is. A legkorábbi évszám – 1821 – egy 1603-ban kiadott világhírlapban szerepel.³⁰ 1826-ban

²⁸ HAAN Lajos: *i. m.* 40.

²⁹ BML. Miskolczy Barnabás közjegyző iratai. 236/1876. ikt. sz.

³⁰ ENS, Gaspar L.: *Mercurii Gallobelgico succenturiati*. . . 4. Köln, 1603., 5. Köln, 1606.

kapta ajándékba Anonymus gestáját³¹ – mint a bejegyzésből kiderül – „kedves barátjától Vidovits Ferentztől”. Egy évvel később egy Magyarország fejedelmeinek és királyainak képmásait tartalmazó nagyalakú kötetet kapott ajándékba Nagyváradon Szentandrás Tokody Istvántól.³² Szintén fiatalon olvashatta Gvadányi József *A világnak közönséges históriája* (1–7. Pozsony, 1796–1809) című munkáját, hiszen azt a beírást találjuk benne, hogy „iffiu Magyarossy Jánosé”. (A nevét eleinte még változtatva, hol Magyarossynak, hol Mogyorossynak írta.) Megmaradt jó néhány iskolai tanulmányaihoz használt könyve, szótárak, Cicero egy leveleskönyve stb. Az utóbb említett kötetből kiderül, hogy 1822-ben Temesvártan tanult. Könyveiből láthatjuk, hogy az irodalom iránt is érdeklődött iskolai éveiben, illetve közvetlenül ezt követő éveiben. Olvasott Faludi Ferentztől,³³ Gvadányi Józseftől,³⁴ olvasta Mészáros Ignác regényét, a *Kartigámot* (Pozsony, 1772), Szentjóni Szabó László költeményeit³⁵ és Czuczor Gergely hőskölteményét.³⁶

A reformkor lelkesedése, hazaszeretete is kifejezést kapott Mogyoróssy könyveinek lapjain. Egy magyar–német–latin iskolai szótár³⁷ előzéklapjára Vörösmarty *Szózat*ából írt le három versszakot. (Mivel a *Szózat* 1836-ban íródott, az e körüli évekről lehet szó.) A másik oldalra Schiller német vesszorait jegyezte fel, amelyek szintén a „hazádnak rendületlenül” szép felhívásának adnak hangot. Itt említenünk kell, hogy 1830 után a liberális eszmék, a reformok hívei nyertek tért Békés vármegyében. Az 1832/36. évi országgyűlés küzdelmeiben a vármegye követi már a reformellenzékét erősítették. Politikai nézeteiről, pártállásáról közvetlenül ugyan nem nyilatkozik, de feljegyzései azt sejtetik, hogy „haladó” és „mérészeltek” helyi csatározásaiban Mogyoróssy az előbbiekkal rokonszenvezett. Elsősorban mély nemzeti érzelmei, hazaszeretete, a haza felemelésének vágya mozgatta. Fegyverrel is részt vett a szabadságharcban. Ennek dokumentuma ránk maradt könyvei között a nemzetőrség egy szolgálati szabályzata, amely beírása szerint „Magyaróssy János százados kapitányé” volt.³⁸ De találtunk még egy könyvet, amelyet nemzetőrként a harcok közepette olvasott. Ez a német költő, Georg Herwegh első verseskötete (*Gedichte eines Lebendigen*, 1841), amely egy csapásra híressé tette a költőt. Herwegh e verseit Tánics Mihály adta ki Pesten Magos Ernő fordításában.³⁹ Herwegh számos verse a szabadságot, a köztársaságot élteti, vagy nyíltan a királyság ellen szól. Mogyoróssy ceruzával megjelölt jó néhány sort a versekben, amelyek különösen tet-

³¹ *Anonymus: azaz Béla király írdeákja*. Fordította LETENYEI János. Pest, 1790.

³² SCHAD, J. A. X.: *Effigies Regum et Ducum Hungariae*. é. n., h. n.

³³ *Istenes jószágra és szerentsés boldog életre oktatótt nemes ember*. Írta anglus nyelven DORELL József. Fordította olaszbul FALUDI Ferentz. Nagyszombat, 1748. Egy kötetbe kötte ezzel: *Istenes Jóságra, és szerentsés boldog életre oktatótt nemes asszony*. Nagyszombat, 1748.

³⁴ *Egy falusi notáriusnak budai utazása*. Pozsony, 1807. *Falusi notáriusnak elmélkedései, betegsége, halála és testamentoma*. Pozsony, 1822.

³⁵ *Szent-Jóni Szabó László költeményes munkái*. Pest, 1791.

³⁶ *Aradi gyűlés*. Hősköltemény öt énekben. Pest, 1828.

³⁷ MÁRTON József: *Oskolai lexicon, vagyis szókönyv*. Bécs, 1816.

³⁸ *A pest-városi Nemzeti Őrsereg ideiglenes oktatás, gyakorlat- és szolgálati szabályzata*. Pest, 1848.

³⁹ *Költeményei egy Elevennek*. HERWEGH György után MAGOS Ernő. 1. Pest, 1848.

szettek neki, s amelyek különösen aktuálisak voltak az akkori magyar viszonyok között. Úgy véljük, érdemes idéznünk néhány ilyen verssort. A *Ki szabad?* című versben például ez áll:

„Csak az a férfiú szabad,
– Dicsőség lengje át –
Ki maga viv ki harc alatt
Karddal szabad hazát;
Aki saját vasával
Dönt rabfalat,
Az bír saját hazával –
Csak az szabad!”

S végül még két sor *A német költőkhöz* című versből:

„Uralkodó csak addig áll,
Mig trónja nem ropog.”

E versekben politikai nézetei hú megfogalmazását találhatta meg. Mogyoróssy szellemi tájékozódását elősegítette, hogy a latin mellett németül is olvasott. Látóköre szélességét jelzi az is, hogy 24 féle folyóirat, illetve újság volt könyvtárában.

Mogyoróssy életében, szellemi formálódásában az 1820-as évek második fele, illetve általában a reformkor időszaka volt igazán meghatározó. Később is az ekkor kapott indíttatásokhoz, eszményekhez ragaszkodott. Ezért érdemes könyvtárának e periódusból származó részét külön is elemezni.

A leltár alapján reformkori könyvtárát legkevesebb 300 kötetre tehetnénk. Ha ehhez hozzávesszük az 1836-ban adományozott 300 kötetet, akkor mintegy 600 kötetes könyvtárral számolhatunk 1848–49-ig. Ez a szám pedig már önmagában azt jelzi, hogy a gyulai uradalom tisztviselője a megyebeli művelt nemesség és honoráció értelmiség legjobbainak szintjét képviselte, de országos viszonylatban is a nemesi hivatalnokréteg javához tartozott.⁴⁰ Könyvei leltára és egyéb adatok segítségével egy sajátos reformkori típus és műveltségmodell képe körvonalazható.

Iskolázott nemesi hivatalnokról van szó, aki nem jogi pályán helyezkedett el, hanem uradalmi szolgálatba lépett. Itt különböző funkciókat ellátva, hol inkább nyelvtudására, hol jogi vagy éppen gazdasági ismeretekre volt szüksége, de alkalma nyílt a történelmi források tanulmányozására is. Tanulmányait leszámítva életét egy kisvárosban élte le; igaz, Gyula a vármegyei adminisztráció és értelmiség központja volt. Mogyoróssyt magával ragadta az 1820-as évek nemzeti lelkesedése, a nemzeti műveltség kifejlesztését szorgalmazó törekvések. Olyannyira, hogy hivatali munkáin túl a legszívesebben értelmiségi tevékenységeknek szentelte idejét, a nemzet és a szűkebb pátria múltját kezdte búvárolni.

Mindezzel összefüggésben műveltsége, egyben világlátása magvát, strukturáló centrumát egy sajátos, nemzetközpontú történelemfelfogás, történelmi tudat, illetve az ebből merítkező nemzetfelfogás képezi. Ez határozza meg a társadalmi haladás kérdéseiben való állásfoglalást, de azt is, hogy miben áll az egyén hivatása, feladata a társadalomban, és az utóbbi a nemzettel azonosított közösség szolgálatában összegződik.

⁴⁰ Lásd a FÜLÖP Gézánál található példákat: i. m. 178–195.

Könyvtára történelmi munkái elsősorban még a nemesi-rendi, kisebb részben már a nemesi liberalizmus nemzetfelfogását közvetítették. Ebben kulcsszerepet kapott a magyarság eredetének, a hun–magyar azonosságnak a problematikája, amelyre szükség volt a régi nagyság és egyáltalán a nemzetállam-teremtő célok igazolásához. Mogyoróssy az e témákkal foglalkozó történészek vonalához kapcsolódott.

Végül nézzük, hogy könyvtárában mely könyvek intettek társadalmi reformok szükségességére, illetve terjesztették már a modern liberális eszméket!

1. Kitekintésre, összehasonlításra, amely mindig kritikára ösztönöz, módot adtak a különböző geográfiák, lexikonok, útikönyvek, útirajzok. Ha hiányzanak is a leghíresebb reformkori útirajzok, könyvei segítségével képzeletbeli utazásokat tehetett Kairótól Varsóig, Londonba vagy a német városokba, mint azt feljegyzéseiből láthatjuk. (Neki magának nem futotta külföldi utazásra.) Láthattuk azt is, hogy olvasmányjaiból kiírta, hány könyvek tízezreit őrző könyvtár működik német földön, s ez az összevetés a hazai állapotokkal bizonyonnyal hatással volt rá.

2. Ki kell emelni még könyvtárából a honismereti, statisztikai munkákat (például Fényes Elek műveit), valamint az átlagos fölötti – fontos szakkönyveket és szakfolyóiratokat tartalmazó – mezőgazdasági szakirodalmat, mint amelyek a magyar valóság realisabb képét mutatták, néhány pedig közvetlenül is reformokat propagált.

3. A forradalmak korának eszméit sugárzó politikai, filozófiai művek hiányzanak, de nagyrészt a szépirodalmiak is. A magyar liberalizmus reformeszméit néhány vitairat közvetítette. (Széchenyitől a *Világ*, a *Kelet népe*-vita kapcsán Eötvös és Fáy András röpiratai.) A reformkori magyar irodalomnak inkább csak a második vonalából szerepel a könyvek leltárában néhány mű.

4. Csakhogy Mogyoróssy könyvtárában 1824–49 között 12 féle újság, folyóirat található: a legfrissebb gondolatok hordozói. Köztük található a *Tudományos Gyűjtemény*, amelynek előfizetői a 30-as években hasonló uradalmi, illetve megyei tisztviselők és a honorácior értelmiség tagjai, valamint 1834-ben már a „Csabai Olvasó Társaság” voltak. Említenünk kell még a Széchenyi szellemében reformokra ösztönző *Jelenkort* és főleg melléklapját, a *Társalkodót*. Az *Athenaeum*nak csak egy kötete található a leltárban. A 30-as évektől láthatóan nőtt Mogyoróssy közéleti tájékozottsága.

Befejezésül Mogyoróssy könyveinek sorsáról kell még szólni. Az iskolában megteremtett nyilvános múzeum és könyvtár hamarosan kinőtte a szerény iskolai helyiséget. Mogyoróssy hiába kért segítséget a város tanácsától és a katolikus egyháztól. A múzeum fenntartására régészeti egyletet próbált alapítani, majd ásatások kezdeményezésével tett kísérletet a közfigyelem felkeltésére – eredménytelenül. Végülis egy megyei múzeum fölállításának indítványozása hozott eredményt, amelynek céljára összes gyűjteményeit felajánlotta, azzal a feltétellel, hogy adománya örök időkre Gyula városában maradjon.⁴¹

⁴¹ Még akkor is, ha a megye székhelye esetleg máshová kerülne. Vö. Mogyoróssy idézett önéletrajza és 1890. dec. 27-i lemondó levele a múzeumigazgatói tisztról. (BMK. A gyulai könyvtár irattára. 12-1890. ikt. sz.) Valamint: BML. Békés Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1873/193 bgy., 1874/58 bgy., 59. bgy. és 165. bgy.

1874. augusztus 3-án nyílt meg a Békésvármegyei Múzeum,⁴² amelynek keretében működött a könyvtár, elsősorban mint a kutatást szolgáló szakkönyvtár. Az intézmény fenntartója a Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat volt, amely összefogta a legjobb szellemi erőket a megyében, sőt a helyi kutatásokba, forrásgyűjtésbe az országból neves történészeket tudott bevonni. Egy virágzó alkotóműhely, valóban „a helytörténeti kutatás egész kis akadémiaja” alakult ki.⁴³ Mogyoróssy ereje fogytáig nagy ügybuzgalommal látta el a „tárlati igazgató” feladatát. (Még az amerikai emigránsokkal is voltak kapcsolatai, hogy onnan is régi-ségeket szerezzen be.) A társulat évkönyveiben rendszeresen beszámolt a múzeumi tárgyak, a könyvállomány, illetve a levéltári anyag gyarapodásáról. 1890-ben hajlott kora miatt lemondott tisztségéről; 1893. május 10-én elhunyt. Joggal nevezhetjük róla a múzeum és a könyvtár történetének első korszakát – Banner János szavaival – az alapító korának,⁴⁴ amikor a szakszerű és módszeres munka hiányait még sokszor a hit és a lelkesedés pótolta.

A Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat feloszlása után, 1895-től jogutódja a Békésvármegyei Közművelődési Egyesület volt, majd ettől 1921-ben Gyula városa vette át a múzeumot és a könyvtárat,⁴⁵ amely ez időponttól kezdve Városi Múzeum és Könyvtár lett. A két intézmény életében 1928-tól a második világháborúig tartott egy nagyszerű fejlődést hozó periódus, amikor vezetésük egy fiatal, lelkes és képzett szakember, Implom József tanár kezében volt. A könyvtár 1933-ban kiegészült a város neves szülőtte, Karácsonyi János történész hagyatékának 3383 kötetével.⁴⁶ Az OSzK szakértője szerint a Karácsonyi-könyvtár gazdag anyaga egyetemi könyvtár részére is értékes gyarapodást jelentett volna.⁴⁷

A második világháború lezárta a fejlődő szakaszt. A múzeum értékes anyaga a múzeum kiürítése alkalmával javarészt elpusztult. Ezzel szemben a könyvállomány (kb. 12 000 kötet) szinte hiánytalanul megmaradt. A hadifogságból hazatért Implomot azonban már 1950-ben eltávolították a könyvtár éléről. A könyvtár vezetése (amint a városé is) nem megfelelő kezekbe került, így nem csoda, hogy már saját legközvetlenebb érdekeit sem tudta megvédeni. A gyulai könyvtár legértékesebb részét – mintegy 5000 kötetet – az új megyeszékhelyen, Békéscsabán 1952-ben létrehozott Megyei Könyvtár egyszerűen elszállíthatta. A könyvekről még csak jegyzéket sem készítettek.

ikt. sz.) Valamint: BML. Békés Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 1873/193 bgy., 1874/58 bgy., 59. bgy. és 165. bgy.

⁴² ZSILINSZKY Mihály: *i. m. Emlékirat a Békésvármegyei múzeum és régészettörténelmi egyesület megalakulásáról* – Az egyesület egy r. tagja (nyilván Mogyoróssy) Békés-Gyula, 1876.

⁴³ SCHERER: *i. m.* 1. 14. Vö. még KARÁCSONYI János: *Visszapillantás a békésvármegyei régészeti- és művelődéstörténelmi egyesület 21 éves működésére*. Békés. Szerk. OLÁH György. Gyula, 1895. 78–81.

⁴⁴ BANNER János: *Régi kutatók – új feladatok*. A gyulai múzeum kilencven éve. Gyula, 1959. 9.

⁴⁵ A könyvtár történetéről részletesen ír DUSNOKI József: *A gyulai könyvtár története 1957-ig*. In: 150 éves a Mogyoróssy Könyvtár. Emlékiülés. Gyula, 1986. 33–41. Ebben az előadásban már felvettem Mogyoróssy könyveinek visszaadását a gyulai könyvtárnak.

⁴⁶ BML. Gyula város polgármesterének iratai. 1390/933. ikt. sz.

⁴⁷ BML. Gyula város polgármesterének iratai. 80/1931. ikt. sz.

Több mint valószínű, hogy ezzel kezdődött Mogyoróssy János könyveinek elkalodása. Gyulán máig mindössze mintegy 32 mű maradt meg könyvtárából. A Békés Megyei Könyvtárban most összegyűjtötték megmaradt köteteit. Ezt az tette lehetővé, hogy Mogyoróssy könyvei nagy részébe beírta nevét, vagy monogramját, máskor címere vagy szárazbélyegzője található meg a könyvben. Így mintegy 125 kötet könyvet sikerült azonosítani, amelyet nemes gesztussal visszaszármaztatnak Gyula városának, a gyulai könyvtárnak, amely 1968-tól Mogyoróssy nevét viseli. Ezzel végül is teljesülhet Mogyoróssy akarata, aki azt kívánta, hogy könyveit szeretett városában őrizték és egy külön szekrényben helyezték el „Mogyoróssy adománya” felirattal, még akkor is, ha könyveinek már csak — bár nagyon is értékes — morzsalékait helyezhetjük el oda.

DUSNOKI, JÓZSEF

Les livres et l'instruction d'un noble de province (János Mogyoróssy)

János Mogyoróssy (1805–1893), employé du domaine seigneurial de Gyula, a jeté les fondements, en 1836 à Gyula, d'une bibliothèque d'école. Dans l'école nationale à deux classes de la ville Gyula, il a fait former un local pour la bibliothèque et il a pourvu cette bibliothèque de 300 livres environ. L'étude énumère de nombreux exemples de comparaison pour montrer l'importance de ce don de livre au comitat Békés à l'époque des réformes. Malheureusement, les livres de Mogyoróssy se sont égarés au cours des années suivantes. En 1868, Mogyoróssy, déjà âgé, a fait une donation nouvelle, cette fois-ci beaucoup plus considérable: il a légué sa riche collection d'antiquités et sa bibliothèque contenant 844 volumes à un lycée qui devrait être fondé à l'avenir, ou „au public de la ville Gyula”. La collection a été placée dans le local d'école déjà mentionné. Après la biographie de Mogyoróssy, l'étude s'occupe de l'évolution de son penchant pour l'histoire et l'archéologie et de ses lectures de jeunesse et de la formation de son instruction reflétées par ses notes. L'analyse de la donation de livres de 1868 Mogyoróssy était possible à l'aide de l'inventaire détaillé dressé à l'occasion de la réception du don. Dans cette collection, les ouvrages scientifiques étaient prépondérants, le nombre des ouvrages de belles lettres ne montait qu'à 55.

C'est la période des réformes (1825–1848) qui était déterminante dans la vie et dans la formation spirituelle de Mogyoróssy. Il s'attachait, même plus tard, aux impressions et aux idéaux reçus dans cette période de sa vie. Le noyau de sa conception du monde est formé par une conception spéciale de l'histoire, avec la nation au centre, et par une conception de la nation fondée sur cette dernière, et c'est ce qui détermine sa prise de position dans les questions du progrès social. En guise de conclusion, l'étude nous informe sur le sort ultérieur des livres de Mogyoróssy et sur l'évolution de l'histoire de la bibliothèque de Gyula.